האם פטר חמור אסור בהנאה? מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון

פורטל הדף היומי למסכת בכורות

הרב יונתן קירש

מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון

המחלוקת שהיא כנראה המרכזית ביותר בפרק א' של מסכת בכורות היא המחלוקת בין רבי יהודה לרבי שמעון: **האם פטר חמור מותר בהנאה או אסור בהנאה?**
לעניות דעתי, מחלוקת זאת היא יסודית גם בכמות וגם באיכות - והיא פתח להבנת שאלת יסוד במצוות פטר חמור.

סברת המחלוקת

הגמרא מבארת (דף ט ע"ב) את הסברות של המחלוקת:
רבי יהודה: מדגיש את חובת הפדיון - "יש לך דבר שהקפידה עליו תורה להפקיע את האיסור בשה, ויהיה מותר?!". לעומת זאת **רבי שמעון** מדגיש את ההיתר - "יש לך דבר שפדיונו מותר, והוא אסור?!".

מרכזיות המחלוקת (כמותית)

מחלוקת זו היא מרכזית גם בכמות האזכורים שלה. שש פעמים היא מוזכרת בהקשר לנושאים שונים בפרק:
א. המקדש בפטר חמור: מקודשת או לא? (דף י ע"ב)
ב. האם יכול לפדות בשוויו ולא בשה ממש: לרבי שמעון יותר קל לומר כך. לרבי יהודה תלוי כמה מדמים להקדש (דף יא' ע"א).
ג. הפודה פטר חמור של חברו, פדיונו למי? האם נחשב ממון בעלים או שיש לדמותו להקדש (דף יא' ע"א).
ד. האם יכול לפדות בפסולי המוקדשין? לרבי שמעון יותר קל. לרבי יהודה - האם יש בעיה של 'איסור חל על איסור' (דף יב' ע"א).
ה. האם יכול לפדות (בספק) בהמת שביעית? לרבי שמעון אין שאלה. ולרבי יהודה - האם נחשב כסחורה? (דף יב' ע"ב)
ו. נחלקו אמוראים **אם מודה רבי שמעון לאחר עריפה** שהוא אסור. השאלה אם יש לדמותו לעגלה ערופה (דף ט' ע"ב).

הסבר שאלת היסוד של המחלוקת – פדיון מאיסור או מתנות כהונה?

נראה לבאר שהמחלוקת כאן היא בשאלת יסוד:
האם פטר חמור שייך לנושא הקדשים ואיסורי הנאה, או שמא הוא שייך לנושא מתנות הכהונה והחולין?
רבי יהודה: משייך את פטר החמור לקדשים (כמו הקדש) ולאיסורי הנאה.
רבי שמעון: משייך את פטר החמור למתנות כהונה ולחולין (ממוני).

כך ביאר החזון איש שלרבי יהודה יש כאן פדיון **והפקעת איסור**, ולרבי שמעון **אין כאן בכלל "פדיון"**, אלא מדובר רק **מתנות כהונה** (החזו"א, בכורות, סימן יז', סעיף ב').

כהמשך לשיטת רבי יהודה (שהלכה כמותו), יש אחרונים שהגדירו קדושה עצמית לפטר חמור. נביא דוגמאות:
1. האיסור אינו איסור גרידא, אלא **משום קדושה שיש בו** (קובץ ביאורים).
2. "**גופו קדוש**", ו"משעה שנולד ממון כהן הוא" (מהרי"ט אלגאזי).
3. "כמו פדיון **הקדש**" (אור שמח).

לסיכום: זהו מחלוקת יסודית גם בכמות (העיסוק הנרחב בה בפרק) וגם באיכות (בשאלה המהותית שהיא מעלה)[1].

---

[1] לאחר הסבר יסוד זה, ראוי לציין שיש סוגיות נוספות הקשורות לחקירה זו:
א. מחלוקת ראשונים אם עובר בהנאה מפטר חמור באיסור **לאו של גיזה ועבודה** ולוקה עליהם.
ב. האם אדם יוצא ידי חובתו **בנתינת פטר החמור עצמו** לכהן (דיון באחרונים).

האם פטר חמור אסור בהנאה? מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון

פורטל הדף היומי למסכת בכורות

הרב יונתן קירש

מקורות והרחבות:

המחלוקת

משנה מסכת בכורות דף ט עמוד א:
חמורה שלא ביכרה, וילדה שני זכרים - נותן טלה אחד לכהן, זכר ונקבה - **מפריש טלה אחד לעצמו**.

מסכת בכורות דף ט עמוד ב:
זכר ונקבה מפריש טלה כו'. **וכיון דלעצמו הוא, למה לי לאפרושי? לאפקועי לאיסוריה מיניה**, אלמא כיון דלא מפקע - אסור בהנאה, מתני' מני? **רבי יהודה היא, דתניא: פטר חמור אסור בהנאה, ורבי שמעון מתיר.** מאי טעמא דר' יהודה? אמר עולא: **יש לך דבר שצריך פדייה ומותר?** ולא? והרי בכור אדם, שצריך פדייה - ומותר! אלא: **יש לך דבר שהקפידה עליו תורה בשה, ומותר?** ומי הקפידה? והא רב נחמיה בריה דרב יוסף פריק ליה בשילקי בשויו! בשויו לא קאמר, כי קאמרינן שלא בשויו, והכי קאמר: **יש לך דבר שהקפידה עליו תורה לאפקועי לאיסוריה בשה?** והרי מעשר שהקפידה עליו תורה בכסף צורי, ותנן רבי יהודה אומר: במזיד קידש! בפטר חמור נמי מיקדשא, כדרבי אלעזר, דאמר רבי אלעזר: אשה יודעת שאין מעשר שני מתחלל על ידה, ועולה ואוכלתו בירושלים; הכא נמי, אשה יודעת דפטר חמור איסורא אית ביה, ופרקא ליה בשה, ומקדשא בהך דביני וביני. **ורבי שמעון מאי טעמא? אמר עולא: יש לך דבר שפדיונו מותר והוא אסור?** ולא? והרי שביעית דפדיונה מותר והיא אסורה! שביעית נמי פדיונה אסור, דאמר מר: האחרון אחרון אסור.

הגמרא דף ט' ע"ב:
"**ואיבעית אימא: ר' יהודה ור' שמעון בהאי קרא קמיפלגי**, דתניא: לא תעבד בבכור שורך - אבל אתה עובד בשלך ובשל אחרים ולא תגוז בכור צאנך - אבל אתה גוזז שלך ושל אחרים - **דברי רבי יהודה, רבי שמעון אומר** לא תעבד בבכור שורך - אבל אתה עובד בבכור אדם, לא תגוז בכור צאנך - **אבל אתה גוזז בכור חמור**..."

אזכורים של המחלוקת לאורך הפרק

א. המקדש בפטר חמור:

מסכת בכורות דף י עמוד ב:
איכא דמתני לה להא דרב נחמן אהא: המקדש בפטר חמור - אינה מקודשת **לימא מתניתין דלא כרבי שמעון?** אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: לאחר עריפה ודברי הכל. איכא דאמרי: הא מני? לא רבי יהודה ולא רבי שמעון, **אי רבי שמעון** - תיקדש בכוליה! **אי רבי יהודה** - תיקדש בהך דביני ביני! אמר רבה בר אבוה אמר רב: **לעולם רבי יהודה**, וכגון שאינו שוה אלא שקל, וסבר לה כרבי יוסי בר יהודה, דתניא: בתפדה תפדה, [תפדה] - מיד, תפדה - כל שהוא, רבי יוסי בר יהודה אומר אין פדייה פחותה משקל.

ב. האם יכול לפדות בשוויו ולא בשה ממש:

מסכת בכורות דף יא עמוד א:
אמר רבי יצחק אמר ריש לקיש: מי שיש לו פטר חמור ואין לו שה לפדותו - פודהו בשויו. למאן? **אילימא לרבי יהודה** - הא אמר הקפידה עליו תורה בשה! **אלא לרבי שמעון**. רב אחא מתני הכי, רבינא קשיא ליה: רבי יהודה ורבי שמעון - הלכה כרבי יהודה, וסתם לן תנא כרבי יהודה, ואת אמרת הלכה כרבי שמעון! **אלא, אפילו תימא רבי יהודה**, לא יהא חמור מן ההקדש, ולא אמרה תורה בשה להחמיר עליו, אלא להקל עליו.

ג. הפודה פטר חמור של חבירו, פדיונו למי?

מסכת בכורות דף יא עמוד א:
איבעיא להו: פדיונו לפודה, או דלמא פדיונו לבעלים? **אליבא דרבי שמעון** לא תיבעי לך, כיון דאמר מותר בהנאה - ממונא דבעלים הוא, כי תיבעי **אליבא דרבי יהודה**, דאמר אסור בהנאה, להקדש מדמי ליה, ורחמנא אמר ונתן הכסף וקם לו, או דלמא, כיון דקני להו בביני וביני, לא דמי להקדש? אר"נ, ת"ש: הגונב פטר חמור של חבירו - משלם תשלומי כפל לבעלים, ואע"פ שאין לו עכשיו יש לו לאחר מכאן, מני? **אילימא רבי שמעון** - אמאי אין לו עכשיו? **אלא פשיטא רבי יהודה**, ואי ס"ד להקדש מדמינן ליה, בוגונב מבית האיש אמר רחמנא, ולא מבית הקדש, ותו לא מידי.

ג. האם **כשקידש אישה בפטר חמור** מקודשת ל**אלתר** או רק **לאחר שתפדה אותו**.
ד. מחלוקת הרמב"ם והראב"ד (ביכורים יב, ד), כאשר מכר פטר חמור **קודם פדיון אם תופס את דמיו**.

האם פטר חמור אסור בהנאה? מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון

פורטל הדף היומי למסכת בכורות
הרב יונתן קירש

ד. האם יכול לפדות בפסולי המוקדשין?

מסכת בכורות דף יב עמוד א:
איבעיא להו: מהו לפדות בפסולי המוקדשין? **אליבא דרבי שמעון** לא תיבעי לך, כיון דאמר מותר בהנאה - חולין הוא, כי תיבעי לך **אליבא דרבי יהודה** דאמר אסור בהנאה, מאי? כיון דאסור בהנאה - אין איסור חל על איסור, או דלמא: כיון דלא תפיס פדיונו, אפקועי איסורא בעלמא הוא? אמר רב מרי בריה דרב כהנא: מי זוטר מאי דכתיב בהו כצבי וכאיל, מה צבי ואיל אין פודין, אף פסולי המוקדשין אין פודין. **השתא דאתית להכי, לרבי שמעון נמי**, צבי ואיל כתיב בהו.

ה. האם יכול לפדות (בספק) בהמת שביעית?

מסכת בכורות דף יב עמוד ב:
איבעיא להו: מהו לפדות בבהמת שביעית? ודאי - לא תיבעי לך, לאכילה אמר רחמנא - ולא לסחורה, כי תיבעי לך ספק; **ואליבא דרבי שמעון** לא תיבעי לך, דלית ליה ספק, כי תיבעי לך - **אליבא דרבי יהודה** מאי? כיון דמפריש טלה והוא לעצמו - לאכלה קרינא ביה, או דילמא: כיון דכמה דלא מפקע איסוריה לא מישתרי - כסחורה דמי?

מודה רבי שמעון שלאחר עריפה אסור

מסכת בכורות דף ט עמוד ב:
אמר רבה: **ומודה ר' שמעון לאחר עריפה שהוא אסור; מאי טעמא - גמר עריפה עריפה מעגלה ערופה...** (רש"י: לאחר עריפה - אם לא פדאו וערפו כדינו. אסור - להאכילו לכלבו. עגלה ערופה - אסורה בהנאה משום דכתיב (דברים כא) שם שם תהא קבורתה).
וכן אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: מודה רבי שמעון לאחר עריפה שהוא אסור... וכן אמר ריש לקיש: מודה רבי שמעון לאחר עריפה שהוא אסור,
ורבי יוחנן ואי תימא רבי אלעזר אמר: עדיין היא מחלוקת".

הסבר שאלת היסוד של המחלוקת – פדיון מאיסור או מתנות כהונה?

החזון איש (בכורות, סימן יז', סעיף ב'):
"יש לך דבר שהקפידה עליו תורה לאפקועי איסוריה בשה כו'.
יש לעיין מאי נפקותא אי איכא איסורא אי ליכא איסורא מכל מקום שפיר י"ל דמצותו בשה, ואפשר דלא פריך שיפדה בכל דבר בכל דהו, **אלא דאם איתא דאין כאן הפקעת איסור אלא מתנות כהונה** יהא סגי בשה או בשויו של שה דמה לי הן מה לי דמיהן שהרי יכול הכהן ליקח שה בדמים שנתנו, כמו בפדיון הבן דשוה ה' סלעים, וש"מ דהוא אפקועי לאיסורא ובזה י"ל שגזירת הכתוב בשה, ועוד **דבמתנות כהונה** איכא כהן דמקבל שיווי השה, **אבל באיסורי הנאה** ליכא מקבל וע"כ שה דוקא...
יש לעיין לרבי שמעון דמותר בהנאה והשה מתנה בעלמא לכהן מנ"ל דבשויו בכל דבר ולק' י"א א' אמר דלר"ש פשיטא דפודהו בשויו ולרבי יהודה פליגי התם ומסיק דמודה רבי יהודה דלא יהא חמור מן ההקדש וסגין כרבינא דהתם, **אבל צריך טעם לרבי שמעון דלא שייך כאן לא יהא חמור מן ההקדש שאין כאן פדיון**, וצ"ל דמ"מ קים לן דלא חמיר מפדיון הקדש.
פדיון הבן ופדיון פטר חמור חלוקים זה מזה, פה"ב חלות הפדיון תלוי בקבלת הכהן ואי אפשר להפריש ולהעמיד ביד שבט וכדתנן נ"א א' המפריש פדיון בנו ואבד כו' ואילו בפדיון פטר חמור אמר לק' י"א ב' דמעידניה דאפרשיה ברשותיה דכהן קאי, **ולרבי יהודה דאסור בהנאה והו"ל פדיון ניחא, <u>אבל לרבי שמעון דאינו אלא מתנות כהונה</u> כפה"ב למה סגי בהפרשה** ומיהו גם ברה"ג סגי בהפרשה וכדתנן חולין קל"ה א' ובפה"ב ילפינן מקרא כדתנן במתני' שם, **ויש לעי' בהא דאמר רבי שמעון מי איכא מידי שהוא אסור ופדיונו מותר <u>הלא לרבי שמעון אינו פדיון</u> כלל ונראה דלטעמיה דרבי יהודה קמותיב".**

"קדושה שיש בו", "גופו קדוש", "משעה שנולד ממון כהן", "כמו פדיון הקדש"

קובץ ביאורים - קובץ שמועות (קובץ שיעורים חלק ב'), הרב אלחנן וסרמן, מסכת בכורות:
קיימא לן כרבי יהודה דפטר חמור אסור בהנאה, בין בהנאת גופו בין בהנאת דמיו, שאם מכרו או השכירו דמיו אסורין. **והקשה הראב"ד**, דהא קיימא לן אין לך איסור שתופס את דמיו אלא ע"ז ושביעית בלבד...
וליישב כ"ז נראה, דהנה הא דפטר חמור אסור אין זה איסור גרידא כשאר איסורי הנאה, אלא איסורו משום קדושה שיש בו, כמבואר בגמרא בכמה דוכתי שפטר חמור הוי קדושת דמים.
וכן כתב הרא"ש בפ"ק, דהא דפטר חמור מותר בגיזה ועבודה הוא משום דקדשי בדק הבית מותרין מה"ת בגיזה ועבודה ע"ש.
ועוד נראה כן ממה שמבואר בש"ס, דפטר חמור נפדה בשויו בכל דבר משום דלא חמיר מהקדש, **ומבואר להדיא דאיסורו משום קדושה הוא**, דהא בשאר איסורי הנאה לא מצינו פדיון להתירן.

האם פטר חמור אסור בהנאה? מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון

פורטל הדף היומי למסכת בכורות

הרב יונתן קירש

ועוד, דהא כל איסורו של פטר חמור ילפינן לה מבכור בהמה טהורה וכמבואר ברש"י שהובא לעיל, **ובכור בהמה טהורה ודאי איסורו משום קדושה הוא**...
וכיון דמבואר מכל הנ"ל דאיסור פטר חמור הוא משום קדושה, א"כ ודאי תופס את דמיו, דהא קדש תופס את דמיו, ושביעית נמי מקודש ילפינן לה..."

המהרי"ט אלגזי (הלכות בכורות פרק א, אות ח' סק"ד) :
"...אבל גבי פטר חמור **דגופו קדוש** בבכורה ואסור בהנאה קודם פדייתו..."

המהרי"ט אלגזי (שם אות יד' סק"ד):
"...דכיון דקודם הפדיון הפטר חמור אסור בהנאה, ומשעה שהפריש עליו הטלה פקע איסורא מיניה ונתחלל בשה, ונמצא דעל ידי הפרשת השה נעשה מעשה להוציא הפטר חמור עצמו מחזקתו, **שמשעה שנולד ממון כהן היה ולא היה לבעלים כי אם טובת הנאה**..."

אור שמח, הלכות ביכורים, פרק יב, הלכה יא:
"...**אבל פדיון פטר חמור, כיון דמפקיע איסור הנאה דחמור, והוא כמו פדיון הקדש, בעי באופן שאמרה תורה, שה או בשויו, כמו פדיון הקדש** בעינן באופן שאמרה תורה, וע"ז לא יהי' מועיל מה דיאמר הכהן לדידי שוה לי...
אמנם בלא זה א"כ **יקשה לר' שמעון (בכורות י' ע"ב), דלית ליה איסור הנאה בפטר חמור, אטו מצי פריק מדעתו דכהן בכלי כל דהו, דיאמר לדידי שוה לי**, וצריך לומר דדין פטר חמור שאני מפדיון הבן, אע"ג דבשניהם על ממונא דכהן קפיד לר"ש, מכל מקום כיון דחזינא במשנתינו (שם י"ב ע"א) דאם נתן הפ"ח עצמו לכהן צריך הכהן לפדותו בשה, **א"כ הפדיון הוא מצוה פרטית גם לכהן**, אע"ג דמצוה של נתינה לכהן לא יתכן גבי כהן עצמו, ולכן לא שייך שיאמר הכהן לדידי שוה לי..."